

ויגש

האם נודע ליעקב כיצד הגיע יוסף למצרים?

הקדמה

בפרשיות ויגש וויחי חבויות מספר שאלות שוודאי שאל יעקב אבינו את עצמו, ומן הסתם גם שאל אותן את בניו.

שאלה ראשונה שמן הסתם נשאלה, הן כלפי עשרת האחים והן כלפי יוסף היא: כיצד הגיע יוסף למצרים?

שאלה שניה שנשאלה כלפי עשרת האחים היא: כיצד הגיעה הכותונת הטבולה בדם לידיהם?

אכן כבר כתב "אור החיים" הקדוש (מה, ח): "והיה נראה לומר כי יעקב לא ידע גוף המעשה, וזה דרך רחוק. כי פשיטא שלא ימנע מחקור זאת היאך נתגלגלו הדברים עד שירד יוסף למצרים, וגם מעשה כותונת הפסים המובא אליו מוטבל בדם!"

שאלה שלישית שנשאלה כלפי יוסף היא: מדוע הוא התנהג כך כלפי יעקב וכלפי האחים: מדוע לא הודיע ליעקב שהוא במצרים, מדוע העליל על האחים שהם מרגלים, ודרש מהם להביא את בנימין, ואסר את שמעון, ושם באמתחותיהם את כספם וגרם בכך צער גדול ליעקב (אם נודע ליעקב גם דבר הטמנת הגביע באמתחת בנימין ורצונו של יוסף לקחתו לעבד ודאי שאלו גם על כך).

א. שיטת הרמב"ן על פי הפשט: יעקב לא ידע שהאחים מכרו את יוסף

כתב הרמב"ן (מה, כז): "יראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף, אבל חשב כי היה תועה בשדה, והמוצאים אותו לקחוהו ומכרו אותו אל מצרים. כי אחיו לא רצו להגיד לו חטאתם, אף כי יראו לנפשם פן יקצוף ויקללם, כאשר עשה בראובן שמעון ולוי (מט, ג-ז), ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו".

יש לעיין בדברי הרמב"ן במה שכתב "אבל חשב כי היה תועה בשדה, והמוצאים אותו לקחוהו ומכרו אותו אל מצרים": האם כוונתו היא שיעקב היה בטוח במחשבתו זאת עד שכלל לא התעורר לשאול את האחים ואת יוסף כיצד התגלגלו הדברים, או שמא כוונתו שיעקב לא שאל את בניו בענין זה, מפני שחשד באחים שהם מכרו את יוסף (עיין רש"י מב, לו), והעדיף שלא לשאול אותם, כדי לא לאמת את חשדו הנורא מחד גיסא, ולא להכשילם בשקר, מאידך גיסא, ולגבי יוסף גם הצטרף השיקול שלא להכשילו בלשון הרע. לפי שתי האפשרויות הללו

הרמב"ן חולק על דברי "אור החיים" הקדוש שכתב "פשיטא שלא ימנע מחקור זאת היאך נתגלגלו הדברים".

אך קיימת גם אפשרות שלישית להסביר את הרמב"ן, והיא שמחשבתו זאת של יעקב היתה רק אחרי ששאל את האחים מה הם עשו ליוסף, ומה שכתב "כי אחיו לא רצו להגיד לו חטאתם... ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו", כוונתו היא שהאחים שיקרוהו, מפחד שמא יקצוף ויקללם, וכן יוסף שיקר כדי שלא לספר עליהם לשון הרע, ולא לגרום ליעקב לכעוס עליהם.

יש לציין שלשיטת הרשב"ם, שיוסף לא נמכר על ידי האחים, אלא רק נזרק על ידם לבור, והמדינים הם שהוציאוהו מהבור בלי ידיעת האחים ומכרוהו לישמעאלים (שהתבארה במאמר "מכירת יוסף – איך יתפוס השכל זה הדבר?!") בפרשת וישב, יכלו האחים להגיד ליעקב (לאחר התגלות יוסף) שהם אכן זרקוהו לבור בגלל חלומותיו, כיון שרצו להשפיל את גאוותו, ושהיה בכוונתם להוציאו כעבור זמן קצר מהבור, אלא שאחר כך, כאשר הם באו להוציאו מהבור, הם לא מצאוהו שם, וחשבו שמן הסתם הוא נטרף, ולכן טבלו את הכותונת בדם ושלחוהו אליו, כדי לבטא את מה שחשבו שקרה ליוסף. לפי זה יצא שכעת הם הודו ששיקרו וטבלו בעצמם את הכותונת בדם. אמנם מסתבר שקשה היה לאחים לומר ליעקב שהם שיקרוהו, אך לא היתה להם ברירה, ואדרבא, כעת חזרו בתשובה והתודו על עוונם.

אולי אף לשיטת רש"י האחים יכלו לומר כך, שהם אכן זרקוהו לבור בגלל חלומותיו, ושהיה בכוונתם להעלותו מהבור, אלא שרצו רק להשפיל את גאוותו, ואחר כך הם לא מצאוהו בבור, וחשבו שמן הסתם הוא נטרף, ולכן טבלו את הכותונת בדם. אבל לפי זה יוצא שגם כעת המשיכו האחים לשקר את יעקב, וכבר עדיף היה להם להישאר דבקים בגירסתם הראשונה "זאת מצאנו", מפחדם לומר ליעקב את האמת.

1. כיצד הסביר יעקב לעצמו את ענין הכותונת?

בענין כתונת הפסים יש להסביר את שיטת הרמב"ן על פי מה שכתב בספר "צרור המור" (מה, ד) בשם מדרש:

"כי יוסף שאל לבנימין בסתר: 'מה אמרו אחי לאבי בשעה שנגנבתי מאצלכם?' והגיד לו איך הביאו הכותונת טבולה בדם, ואמרו: 'זאת מצאנו'. אמר לו יוסף: 'כן היה, לקחוני אנשים רעים, והפשיטו בגדי ממני, והאיש שלקח בגדי ממני הלך להחביאם במערה, ואכלו ארי, ולי מכרוני חבריו הנה'". ומסיים "צרור המור": "ראה כמה היה יוסף צדיק, שלא רצה לגלות מכירתו אפילו לבנימין!" על פי זה מסתבר שיוסף אמר כך גם ליעקב.

2. הוכחת הרמב"ן

יש לשאול על דברי הרמב"ן שלכאורה מפורש בפסוקים שיעקב כן ידע על מכירת יוסף, שהרי האחים אמרו ליוסף: "אביך צוה לפני מותו לאמר: כה תאמרו ליוסף: אנא שא נא פשע אחיך וחסאתם, כי רעה גמלוך" (נ, טז-יז).

הרמב"ן לא רק שלא התייחס לפסוק זה כקושיה, אלא להיפך, הוא עוד הוכיח משם את דבריו! וזו לשונו: "ולכך (מפני שיעקב לא ידע שהאחים הם שמכרו את יוסף) נאמר: 'ויצו אל יוסף לאמר: אביך צוה לפני מותו לאמר' וגו' (נ, טז-יז), ואילו ידע יעקב בענין הזה היה ראוי להם שיחלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו, כי ישא פניו ולא ימרה את דברו, ולא היו בסכנה, ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים".

רואים שהרמב"ן הבין שהאחים בדו זאת מלבם, ובאמת יעקב לא ציוה כן. הבנה זו מופיעה גם בדברי חז"ל בתלמודים ובמדרשים.¹

מדוע פשוט היה לחז"ל ולרמב"ן שיעקב לא ציוה כן? הרמב"ן עצמו ענה על כך שהיה ראוי שהאחים יבקשו מיעקב שהוא עצמו יבקש מיוסף, וכיון שלא מצאנו שיעקב ביקש מיוסף, אלא רק האחים – מוכח שיעקב לא ידע.

במדרש רבה (ק, ח) ובירושלמי (פאה פ"א, ה"א) אמרו סיבה אחרת: "ויצו אל יוסף לאמר וגו', והיכן ציוה? לא מצאנו שציוה!" אם כן ממה שלא כתוב הציווי למדנו שיעקב לא ציוה.

אך הוכחת המדרש קשה, שהרי הרבה דברים אינם כתובים בתחילתם ומסופרים אחר כך!²

אכן שאל ה"יפה תואר" על המדרש רבה: "ואף על גב דמצינו כמה מילי דלא כתיבו בדוכתייהו, וילפינן להו מספורים אחרים, כמו 'ותקרבו אל כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו' (דברים א, כב), שלא נזכר כן במקומו, וכן כאלה רבים!" ותירץ: "יש לומר כיון דשבח יעקב הוא, שדאג מראש לפני מותו כי יהיה שלום ביניהם, ולא סמך על לב יוסף, אף כי טוב הוא, לא היה לו לכתוב לשתוק מזה, כי אין דרך הכתוב להעלים מה שהוא שבח לצדיקים!" מדוע אם כן יעקב לא אמר בעצמו ליוסף שימחל לאחיו? מפני שכלל לא ידע שהאחים הם שמכרו את יוסף, כפי שכתב הרמב"ן.

הסבר אחר כתב המהרש"א (על הגמרא ביבמות סה ע"ב) שאפשר שהבבלי למד מפשט הפסוקים שיעקב לא ציוה כן, שהרי כתוב "ויוראו אחי יוסף כי מת אביהם, ויאמרו: לו ישטמנו יוסף, והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו.

¹ עיין יבמות סה ע"ב וירושלמי פאה פ"א ה"א ובראשית רבה ק, ח ובי"מסורת המדרש" שם, והובאו הדברים גם ברש"י בפסוק טז עם הוספה. בשיטת רש"י יעסוק הפרק הבא.

² עיין ברמב"ן בראשית מב, כא.

ויצו אל יוסף לאמר: אביך צוה לפני מותו וגו' (נ, טז-יז). אם כן מוכח שאמרו כן רק בגלל חשש מפני יוסף!

אך עדיין יש לשאול, שמוכח לכאורה מפסוקים אלו שיעקב ידע ממכירת יוסף, שאם לא כן כיצד יכלו האחים לומר ליוסף דבר כזה שהוא לא יאמין בו, ויאמר להם: "בדאים אתם – אבינו כלל לא ידע שמכרתם אותי, וממילא לא צוה שאסלח לכם!".

יש לומר שאף על פי שיוסף לא סיפר ליעקב על מכירתו, מכל מקום האחים באמרו ליוסף שיעקב צוה להם לומר ליוסף שישלח להם, אומרים לו גם שהם סיפרו ליעקב, ואת זאת אין יוסף יכול להכחיש! אמנם עדיין יש לשאול שיוסף יכול היה לשאול אותם כשאלת הרמב"ן: "אם כן מדוע לא אמר לי זאת אבא (יעקב) בעצמו?".

יש לומר שהאחים יכלו לענות לו שיעקב לא חשד בו שירצה להרע להם³, וראה בכך פחיתות כבוד ליוסף אם יצטרך לומר לו דבר כזה שממנו עולה כאילו הוא חושד בו שרוצה להרע להם, אבל הוא כן אמר לאחים שאף על פי שאין הוא חושד בו, מכל מקום, אם בעתיד הם יחששו שיוסף רוצה להרע להם, שיאמרו לו בשמו של יעקב שישלח להם, וכיון שכעת ראו שיוסף מתנהג עמם בצורה אחרת, כפי שכתב רש"י (נ, טו) שיוסף לא הושיבם בשולחנו⁴, לכן אמרו לו.

3. מקורות שבהם מפורש שיוסף לא גילה ליעקב שאחיו מכרוהו

במדרשים ובמפרשים נוספים מפורש שיוסף לא היה מוכן לספר ליעקב שהאחים מכרוהו:

1. על האמור בתחילת פרשת ויחי: "ויאמר ליוסף הנה אביך חלה" (מח, א) שאלו בפסיקתא רבתי (פ"ג): "ולא נכנס אצלו בכל שעה? שאלולי שבאו אחרים ואמרו לו: 'אביך חולה', לא היה יודע?!" ותירצו: "אלא להודיעך צדקו, שלא רצה להתיחד עם אביו, שלא יאמר לו [יעקב]: 'היאך עשו בך אחיך ומקללם. אמר יוסף: 'יודע אני צדקו של אבא, כל דבריו גזרות הן. אמר ללבן: 'עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה' (לא, לב) ומתה אמו⁵, ואני בא לומר שיקללם?! יקללם ונמצאתי מחריב את כל העולם, שלא נברא העולם אלא בשביל השבטים⁶. לפיכך לא היה הולך אצל אביו בכל שעה".

³ עיין ברש"י בפסוק טז.

⁴ עיין בבראשית רבה ק, ח שיוסף עשה זאת לשם שמים, אבל האחים לא הבינו את כוונתו ולכן חששו ממנו.

⁵ עיין רש"י שם מבראשית רבה עד, ט.

⁶ עיין רש"י בראשית א, א בד"ה "בראשית ברא": "בשביל ישראל שנקראו ראשית", ומקורו בויקרא רבה לו, ד.

2. כעין זה כתבו גם ב"דעת זקנים מבעלי התוספות" (מח, א) בשם הרב ר' שמואל ז"ל, בתוספת קטנה: "שהרי רחל אמו, שקללה **שלא מדעת**, נתקיימה קללתו ומתה בדרך, הא אם יקללם **מדעת** לא כל שכן".

3. על פי זה גם הסבירו ה"דעת זקנים מבעלי התוספות" את דברי יוסף בהתודעותו לאחיו "גשו נא אלי" (מה, ד): "מתחילה אמר להם: 'אני יוסף, העוד אבי חי?' (שם, ג), ולא רצה להזכיר מכירתו, מפני בנימין אחיו, שלא יתביישו ממנו, ושלא יגיד לאביו, והפליגן לצד אחר ואמר להם: 'גשו נא אלי', הפרידן מבנימין ויאמר: 'אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי' (שם, ד)".

4. בספר "צורר המור" (שם) הביא הסבר דומה בשם המדרש, וכתב עליו: "ויפה דרשו והכתוב מסייעם, דכתיב: 'אשר מכרתם אתי', והלא בנימין לא מכרו! נראה שלא היה מדבר אלא עם שאר האחים! וכן צריך לומר שלא אמר בפניו כל הסיפור, עד 'מהרו ועלו אל אבי' (שם, ט), בענין שלא יבין בנימין את הדבר. ולפי זה יתישב יפה מה שאמר: 'והנה עיניכם ראות, ועיני אחי בנימין, כי פי המדבר אליכם' (שם, יב), שנראה מזה שהיו שוים כולם, הם ובנימין, כאומרו: 'כי פי המדבר אליכם'. אבל בדיבור הראשון של 'גשו נא אלי' וכל הסיפור לא היו עיניהם ועיני בנימין שוים, אלא עיניהם לבד".⁷

5. במכילתא בראש פרשת בשלח על הפסוק "ויקח משה את עצמות יוסף עמו" (שמות יג, יט) אמרו שארוננו של יוסף היה הולך עם ארון הברית, "והיו עוברים ושבים שואלים: 'מה טיבן של שני ארונות הללו?' והם אומרים להם: 'זה ארונו של מת, וזה ארונו של חי העולמים'. ואומרים להם: 'מה טיבו של מת להלך עם ארון חי העולמים?' ואומרים להם: 'המונח בארון זה קיים מה שכתוב בארון זה'".⁸ ופירוטו שם את כל עשרת הדברות, ובין השאר נאמר שם: "לא תענה ברעך – ויוסף לא הגיד מה שעשו לו אחיו".⁸ והרי דברים קל וחומר: ומה דבר של אמת לא ענה, של שקר על אחת כמה וכמה".

4. כיצד ענה יוסף ליעקב על שאלתו מדוע לא הודיע לו וציערו?

על השאלה השלישית שכנראה שאל יעקב את יוסף – מדוע לא גילה לו שהוא במצרים ומדוע העליל על האחים שהם מרגלים ודרש להביא את בנימין – ניתן לומר לפי שיטת הרמב"ן (מב, ט) בבאור התנהגותו של יוסף (שנתבארה בהרחבה במאמר הקודם) שיוסף אמר ליעקב את הסיבה האמיתית, שהוא עשה את כל הדברים בשביל לגרום לקיום החלומות. אמנם יש להעיר שלשיטת הרמב"ן לא

⁷ אמנם לפי האמור כאן בפסיקתא (וב"דעת זקנים מבעלי התוספות") משמע שיעקב לא ידע שהאחים הם שמכרו את יוסף, ואם כן יש מכאן ראייה לרמב"ן, אך בפסיקתא עצמה נאמר בהמשך שיעקב ידע. ועיין בפרק הבא.

⁸ עיין שם במפרשים "זה ינחמנו" ו"קו המדה", שהכוונה להשלכתו לבור ולמכירתו למצרים, וכן פירש גם ה"מגן אברהם" בפירושו "זית רענן" לילקוט שמעוני שם סימן רכז אות טו.

יכול היה יוסף לומר את סיבתו האמיתית לעלילת הגביע ורצונו להשאיר את בנימין אצלו, שהיא הייתה מחשש שמא האחים ירעו לבנימין, כשם שהרעו ליוסף, וכנראה צריך לומר שיעקב כלל לא ידע על עלילת הגביע.

אמנם לשיטה הקרובה לשיטת הרמב"ן (שנתבארה במאמר הקודם), שיוסף רצה להשאיר אצלו את בנימין כדי לגרום ליעקב לרדת אליו למצרים ולהשתחוות לו כדי שיתקיים גם החלום השני, יכול היה יוסף לומר את האמת גם בענין זה. גם לשיטת "הרכסים לבקעה" (שהובאה במאמר הקודם) שהחלומות לא היו כנבואה שחייבה אותו לקיימם, אלא כהודעה אלקית שכך יקרה ליוסף, אפשר גם כן לומר שיוסף יכול היה לומר זאת ליעקב. וכן אם נצטווה כך על פי רוח הקדש, או שניטלה ממנו הבחירה בענין זה, כפי שכתב השל"ה הקדוש, וכן אם הבין שכך רצון ד' מתוך שד' לא גילה ליעקב, כפי שכתב ה"כלי יקר" (שהובא במאמר הקודם) – יכול היה יוסף לומר זאת.

אמנם יש להעיר שלפי שאר התרוצים שנאמרו על השאלה מדוע עשה יוסף את מה שעשה, הוא לא יכול היה לומר זאת ליעקב, שהרי אם יוסף עשה את מה שעשה משום שאחיו השביעו אותו בשעת מכירתו שלא יגלה ליעקב שאחיו מכרו אותו, או משום שפחד על עצמו שהם ינסו להורגו, או משום שחשש עליהם שיברחו, כפי שפירשו בעלי התוספות, או שעשה זאת כדי להעניש את אחיו מידה כנגד מידה על מנת לכפר להם על עוונם ולגרום להם לחזור בתשובה, כפי שפירשו ה"עקדת יצחק" והאברבנאל, או שטעה וחשב שיעקב רוצה להענישו על גאוותו, כפי שפירש "שפי"ן הסופר", וכן לשיטה שיוסף חשד ביעקב שהוא החליט לדחותו לגמרי, כפי שפירש ר"י בן נון (כפי שהתבארו כל הדברים בהרחבה במאמר הקודם), דבר זה לא יכול היה יוסף לגלות לאביו, שכן כל הדברים הללו מתבססים על כך שהאחים מכרוהו.

ב. שיטת המדרשים ורש"י: יעקב ידע שהאחים מכרו את יוסף

הרמב"ן באומרו "יראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף", רמז שלפי מדרשי חז"ל יעקב ידע על מכירת יוסף⁹, ורש"י נקט בשיטתם.

1. את אותו פסוק שממנו הוכיח הרמב"ן את דבריו, פירש רש"י בצורה מעט שונה, המתבססת על כך שיעקב ידע על מכירת יוסף: "אביך ציוה – שינו בדבר מפני השלום, כי לא ציוה יעקב כן, שלא נחשד יוסף בעיניו".

⁹ כן כתבו הרב שעוועל שם ופירוש "בית היין" (לרב יהודה מאיר דביר, ירושלים תשס"א) שם.

כלומר, לא נחשד בעיניו שיגמול להם רעה תחת הרעה שעשו לו שמכרוהו. מוכח מדברי רש"י שיעקב כן ידע ממכירת האחים את יוסף! מקור דברי רש"י הללו הוא בדברי חז"ל במדרש תנחומא (תולדות א).

רש"י וחז"ל לשיטתם בארו פסוקים נוספים על סמך ההנחה שיעקב ידע ממכירת יוסף:

2. בברכתו לשמעון ולוי אמר יעקב: "שמעון ולוי אחים, כלי חמס מכרתיהם. בסדם אל תבא נפשי, בקהלם אל תחד כבדי, כי באפם הרגו איש וברצנם עקרו שור" (מט, ה-ו). ופירש רש"י: "שמעון ולוי אחים – בעצה אחת על שכם ועל יוסף. ויאמרו איש אל אחיו... ועתה לכו ונהרגהו' (לו, יט-כ). מי הם?... על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים"¹⁰.

3. "וברצונם עקרו שור – רצו לעקור את יוסף שנקרא שור, שנאמר: 'בכור שורו הדר לוי' (דברים לג, יז)"¹¹.

יש לציין שהרמב"ן שם, לשיטתו, ביאר את הפסוקים הללו רק ביחס לשכם, ולא ביחס למכירת יוסף!¹²

4. בברכתו ליהודה אמר יעקב: "גור אריה יהודה, מטרף בני עלית" (מט, ט) ופירש רש"י: "מטרף – ממה שחשדתיך ב'טרף יוסף, חיה רעה אכלתהו' (לו, לג), וזהו יהודה, שנמשל לאריה, 'בני עלית' – סלקת את עצמך ואמרת: 'מה בצע כי נהרגנו' (שם, כו)"¹³.

פסוק זה לא נתפרש על ידי הרמב"ן, אך הוא יוכל להסביר כמו רש"י בפירושו השני ש'מטרף, בני עלית' מתיחס לאי הריגת תמר.

לכאורה נראה שהמדרשים הללו שהובאו ברש"י, שמהם עולה שיעקב ידע שהאחים מכרו את יוסף, חולקים על המדרשים שהובאו קודם בשיטת הרמב"ן, שמהם עולה שיעקב לא ידע על כך, אבל אין הכרח לומר כן, כיון שמסתבר שאף על פי שיעקב ידע על מכירת יוסף, הדבר לא נאמר לו על ידי יוסף¹⁴, וכך מפורש בפסיקתא רבתי פ"ג על כפל המילים שאמר יעקב ליוסף לפני ברכתו לאפרים ומנשה "ידעתי בני ידעתי" (מח, יט): "מה אתה סבור? מפני שהייתי שואלך בכל עת

¹⁰ ומקורו בבראשית רבה צח, ה ובתנחומא ויחי ט.

¹¹ ומקורו בתרגום ירושלמי ועיין גם ב"תורה שלמה" אות פב.

¹² עיין בבאור "בית היין" שם אות ה.

¹³ ומקורו בבראשית רבה צח, ז ובתנחומא ויחי י.

¹⁴ עיין בתנחומא וישב ט, ובשמות רבה ז, א, ובסדר עולם רבה פ"ב (והובאו דבריהם בפירוש "בעל הטורים" לט, כ ועיין גם בפרקי דרבי אליעזר פל"ט וברד"ל שם אות כט) שיוסף ישב עשר שנים בבית הסוהר על שהביא דיבה על עשרת אחיו, ומסתבר שכעת לא שב והביא את דיבתם!

ימה עשו בך אחיך¹⁵ ולא היית אומר לי, מה אתה סבור שלא הייתי יודע?! ידעתי בני ידעתי".

מפורש אפוא במדרשים וברש"י שיעקב ידע על מכירת יוסף ועל כוונת האחים להורגו, אבל יוסף לא סיפר על כך ליעקב. אם כן כיצד נודע הדבר ליעקב?

כיצד נודע הדבר ליעקב?

א. הסבר "אור החיים" הקדוש

כתב "אור החיים" הקדוש בפרשת ויגש (מה, ח): "והיה נראה לומר כי יעקב לא ידע גוף המעשה, וזה דרך רחוק. כי פשיטא שלא ימנע מחקור זאת היאך נתגלגלו הדברים עד שירד יוסף למצרים, וגם מעשה כתונת הפסים המובא אליו מוטבל בדם. אלא ודאי כי בטענת 'לא אתם שלחתם' וגו' שאמר יוסף, הזכר הדבר כי מאת ד' היתה זאת, ואין להרהר אחריו".

עוד כתב "אור החיים" הקדוש (שם פסוק כו): "ויגידו לו לאמר: טעם אומרו ויגידו' שהלשון יגיד על קושי¹⁶, להיות שאמרו דברים שהם קשים אצלם לאומרם, כי סוף סוף תגלה רעתם אצלו אשר עשו, ואשר גרמו לאביהם כל הצער והבכי, וכפי זה אמר ויגידו' למה שנוגע להם". נראה מפירושו שהאחים נאלצו לספר ליעקב שהם מכרו את יוסף!

ב. הסבר השל"ה הקדוש וה"חפץ חיים"

הסבר אחר כתב השל"ה הקדוש (בתחילת באורו לפרשות וישב מקץ ויגש, בדרוש הנקרא "צאן יוסף"): "זהירות גדול ועצום ונפלא צריך להיות בענין החרם, ואפילו כשנעשה החרם בעבירה, כל שכן וקל וחומר החרם הנעשה על איזה תיקון וקיום. צא ולמד האיך היה זהירות גדול בחרם שעשו השבטים שלא לגלות ענין יוסף, ולא נודע הדבר, ואף הקב"ה לא גילה ליעקב, כי שתפו השכינה עמהם, ורק **סמוך למיתתו של יעקב**, כשהוכיח בניו ובירכם, **אז גילה רוח הקדש ליעקב, כדי שיוכיחם סמוך למותו**, ואמר: 'שמעון ולוי וגו', עקרו שור, ארור אפס', כי סמוך למיתה עת תוכחה ועת ברכה".

כן כתב גם ה"חפץ חיים" בקיצור בספרו "שמירת הלשון"¹⁷: "וראה עוד גדולתו של יוסף, שלא סיפר לאביו מה היה הסיבה מאתו, עד **שנתגלה לו לאביו ברוח הקדש** קודם פטירתו, כמו שכתוב בקרא: 'וימררהו ורבו וישטמהו בעלי חצים' (בראשית מט, כג)".

¹⁵ לכאורה האמור בפסיקתא כאן סותר את האמור בפסיקתא לעיל שיוסף לא היה מתיחד עם יעקב כדי שיעקב לא ישאל אותו מה עשו לו אחיו! ואולי יש לומר שיעקב שאל אותו בנוכחות אחיו.

¹⁶ עיין רש"י שמות יט, ג ומקורו בשבת פז ע"א.

¹⁷ ח"ב סוף פרשת וישב, ובדפוסים שמשומנים פרקים הוא בסוף פי"ב.

לכאורה מפסוק זה שהביא ה"חפץ חיים" יש להקשות על שיטת הרמב"ן שכתב שיעקב לא ידע על מכירת יוסף!
ויש לישב שבפסוק זה אין התייחסות **למכירת** יוסף, אלא רק למרירות שעשו לו אחיו, ואפשר שהכוונה לשנאה ששנאוהו אחיו בהיותו בבית יעקב.
עוד יש לציין שאף אם נפרש את הפסוק על מכירת יוסף, עדיין לא מוכח ממנו שהדבר נודע ליעקב ברוח הקדש, אלא אפשר שהדבר נודע לו על ידי האחים, כמו שכתב "אור החיים" הקדוש.

ג. הסבר נוסף

אולי ניתן לומר הסבר נוסף, ולפיו יעקב ידע שהאחים מכרו את יוסף **מתוך הבנת המציאות**, ואין הכרח לומר שיעקב ידע על כך מדברי האחים או מרוח הקדש, וכפי שיתבאר.
על דברי יעקב לבניו לאחר שובם ממצרים בפעם הראשונה ללא שמעון: "אתי שכלתם" (מב, לו), כתב רש"י: "מלמד שחשדן שמא הרגוהו, או מכרוהו (את שמעון) כיוסף"¹⁸!
מפסוק זה נראה שיעקב ידע שהאחים מכרו את יוסף עוד לפני שיוסף התגלה לאחיו! וזה ודאי תמוה!
אכן הקשה על כך הרא"ם ונשאר בתמיהה, וה"גור אריה" תירץ שאין כוונת רש"י לומר שיעקב ידע שהאחים מכרו את יוסף, אלא שחשד בהם שמא הם מכרו את יוסף.

גם בברכת יעקב ליהודה: "גור אריה יהודה מטרף בני עלית" (מט, ט), פירש רש"י: "מטרף – ממה שחשדתיך ב'טרף טרף יוסף, חיה רעה אכלתהו', והו יהודה, שנמשל לאריה, בני עלית – סלקת את עצמך ואמרת 'מה בצע כי נהרגנו'"¹⁹. לפי זה מסתבר שאם עוד לפני התגלותו של יוסף כבר חשד יעקב שהאחים מכרוהו או הרגוהו, הרי שאחרי התגלותו של יוסף התאמת לו שאכן האחים מכרוהו, גם ללא ששמע מהאחים או מרוח הקדש!

¹⁸ מקורו של רש"י הוא בבראשית רבה (צא, ט), אך שם כתוב רק: "מלמד שחשדן אביהן" ופירש ה"מתנות כהונה" שם רק ביחס לשמעון, והרש"י שם הסביר שחשדן שגנבו את הכסף, ושלכן נתפס שמעון.

¹⁹ ומקורו בבראשית רבה צח, ז ובתנחומא ויחי י.

סיום

בוא וראה את גדל צדקותו של יוסף, שלא רק שלא גילה ליעקב מה עשו לו אחיו, אלא שאפילו לא הלך אליו ביחידות, כדי שלא יעמוד בפני מצב שבו יצטרך לספר את גנות אחיו.

במדרש תנחומא (ויגש ה) נאמר שיוסף נטל על עצמו סיכון גדול בקריאתו: "הוציאו כל איש מעלי" (מה, א), שהרי באותו רגע נשאר יוסף לבדו כנגד יהודה ושאר האחים הזועמים עליו שהוא מעליל על בנימין עלילת גניבה, והם היו מסוגלים להורגו! כך נאמר שם: "אמר רבי שמואל בר נחמן: לסכנה גדולה ירד יוסף, שאם הרגוהו אחיו, אין בריה בעולם מכירו. ולמה אמר 'הוציאו כל איש מעלי'? אלא כך אמר יוסף בלבו: 'מוטב שאהרג, ולא אבייש את אחי בפני המצרים'"²⁰.

²⁰ ועיין גם בבראשית רבה צג, ט.